

ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ ЯК ПЕРЕДУМОВА ПІДВИЩЕННЯ ЇХ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ НА СВІТОВОМУ РИНКУ

Анотація. У статті розглянуто фактор розвитку інвестиційно-інноваційної діяльності аграрних підприємств як основну передумову підвищення їх конкурентоспроможності. Досліджено напрями інноваційної діяльності аграрних підприємств України в період з 2014 по 2016 рр. Окреслено особливості інвестиційно-інноваційної діяльності підприємств аграрного сектору України. Розглянуто основні передумови поживлення інвестиційно-інноваційної активності у цьому секторі на прикладі зарубіжного досвіду.

Ключові слова: інвестиційно-інноваційна діяльність, конкурентоспроможність, аграрний сектор, державна підтримка.

Summary. The article considers the factor of development of investment and innovation activity of agrarian enterprises as the main prerequisite for increasing their competitiveness. The directions of innovative activity of agrarian enterprises of Ukraine in the period from 2014 to 2016 are investigated. The features of investment and innovation activity of enterprises of agrarian sector of Ukraine are outlined. The main preconditions for revitalization of investment and innovation activity in this sector are considered in the example of foreign experience.

Key words: investment-innovation activity, competitiveness, agrarian sector, state support.

Постановка проблеми. Нині необхідною умовою забезпечення ефективного розвитку вітчизняних аграрних підприємств є зміцнення їхнього інноваційно-інвестиційного потенціалу, що сприятиме технічному і технологічному переозброєнню галузі, виробництву якісної й конкурентоспроможної сільськогосподарської продукції, підвищенню ефективності управління інноваціями та інвестиціями в аграрній сфері і, як кінцевий результат, забезпеченню продовольчої безпеки країни.

Таким чином, формування інвестиційного потенціалу аграрних підприємств є нагальною науковою проблемою, вирішення якої забезпечить збалансований розвиток сільського господарства країни. Дослідження, осмислення, методичне обґрунтування і визначення сутності інвестиційного потенціалу сільськогосподарських підприємств потребує теоретико-методичного вирішення низки принципів питань, спрямованих передусім на створення моделі підвищення ефективності формування та використання інвестиційного потенціалу підприємств галузі. Від обсягів, якості інвестицій та ефективності інвестиційного процесу значною мірою залежить доля вітчизняної економіки, зокрема й сільського господарства, яке потребує значних коштів на структурну пере-

будову і підвищення ефективності всіх форм господарювання.

У 2016 році питома вага загального обсягу витрат на наукові дослідження і розробки у ВВП України становила 0,48 %, у тому числі за рахунок коштів державного бюджету — 0,16 %. За даними 2015 р., частка обсягу витрат на наукові дослідження і розробки у ВВП країн ЄС-28 у середньому становила 2,03 %. Більшою за середню частка витрат на дослідження та розробки була у Швеції — 3,26 %, Австрії — 3,07 %, Данії — 3,03 %, Фінляндії — 2,90 %, Німеччині — 2,87 %, Бельгії — 2,45 %, Франції — 2,23 %; меншою — у Кіпрі, Румунії, Латвії та Мальті (від 0,46 % до 0,77 %).

У сучасних умовах господарювання проблема конкурентоспроможності займає одне з визначальних місць у кожній виробничій галузі. Насамперед це пов'язано з тим, що розвиток глобалізаційних процесів, зокрема інтеграція виробленої продукції в світовий ринковий простір, вимагає від виробників залучення потужних конкурентних переваг як основного інструменту в суперництві між учасниками ринкової діяльності. Нині найбільш дієвим засобом успішного ведення конкурентоспроможного виробництва, що стане реальною запорукою впевненості у власних конкурентних позиціях на світовому ринку, є ін-

© Є. С. Подаков, М. В. Савченко, 2017

Бібліографія ДСТУ:

Подаков Є. С. Інвестиційно-інноваційна діяльність аграрних підприємств України як передумова підвищення їх конкурентоспроможності на світовому ринку / Є. С. Подаков, М. В. Савченко // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. — 2017. — № 2 (38). — С. 50–54.

References (APA):

Podakov, Ye. S. & Savchenko, M. V. (2017). *Investytsiino-innovatsiina diialnost' ahrarynykh pidpriemstv Ukrainy yak peredumova pidvyshchennia yikh konkurentospromozhnosti na svitovomu rynku* [Investment and innovation activities of agrarian enterprises of Ukraine as a prerequisite for raising their competitiveness in the world market]. *Visnyk Berdianskoho universytetu menedzhmentu i biznesu*, 2 (38), 50–54 (in Ukr.).

новації. Саме їх використання є ефективною рушійною силою швидкого та динамічного розвитку суспільного виробництва.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Проблемам розвитку аграрного сектору економіки України, зокрема формування інвестиційно-інноваційних орієнтирів такого розвитку, присвячено праці І. Бистрякова, В. Векленка, В. Борщевського, І. Гурняка, О. Гудзинського, М. Дацишина, Н. Коваленка, М. Кропивка, О. Мегеди, О. Мостіпана, Р. Нижника, Н. Попова, П. Саблука, О. Сологуб, В. Ткаченко, Т. Уманець, М. Хвесика та ін. Проблемні питання щодо забезпечення конкурентоспроможності підприємств на основі впровадження інновацій є предметом дослідження багатьох науковців: І. Ансоффа, О. В. Ареф'євої, О. В. Виноградової, О. Є. Гудзь, П. Друкера, Т. Коно, К. Окенлендера, А. А. Пересади, М. Портера, П. А. Стецюка, А. Томпсона, Р. А. Фатхутдінова, Л. І. Федулової, Й. Шумпелера та ін. Проте у цій сфері багато проблем як практичного, так і теоретичного характеру залишаються невирішеними, що зумовлює потребу в проведенні додаткових наукових пошуків.

Метою дослідження є розгляд інвестиційно-інноваційної діяльності аграрних підприємств, основних причин обмеження інвестиційних впливів в аграрний сектор економіки, встановлення недоліків і негативних наслідків цього процесу, визначення шляхів їх подолання та перспектив формування належної інвестиційної привабливості аграрних підприємств, підвищення їх конкурентоспроможності на світовому ринку.

Методологічною базою дослідження стали наукові праці вітчизняних та зарубіжних учених і законодавчі акти з питань інвестиційно-інноваційної діяльності в аграрному секторі країни. Методичною базою дослідження стали загальнонаукові економічні методи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відповідно до Методологічних положень схвалених на засіданні Комісії з питань удосконалення методології та звітної документації Державної служби статистики України (протокол № 12 від 19 жовтня 2012 р.) інноваційна діяльність поділяється на такі види: здійснення внутрішніх науково-дослідних розробок; придбання зовнішніх науково-дослідних розробок; придбання машин, обладнання та програмного забезпечення; придбання зовнішніх знань; навчальна підготовка для інноваційної діяльності; ринкове впровадження інновацій; розробка дизайну; інші види інноваційної діяльності [1].

Інновації, у свою чергу, поділяються на технологічні та нетехнологічні. Технологічні інновації — розробка та впровадження як технологічно нових, так і значно технологічно вдосконалених

продуктів (продуктові інновації) і процесів (процесові інновації). Нетехнологічні інновації — розробка та впровадження нових або значно вдосконалених продуктів чи процесів, що не належать до технологічних інновацій. До цієї групи входять маркетингові та організаційні інновації.

Впродовж 2016 р. наукові дослідження і розробки в Україні виконували 972 організації. Загальний обсяг витрат на виконання наукових досліджень і розробок власними силами організацій становив 11530,7 млн. грн., у тому числі витрати на оплату праці — 5751,0 млн. грн., інші поточні витрати — 5203,7 млн. грн., капітальні витрати — 576,0 млн. грн, з них витрати на придбання устаткування — 487,6 млн. грн. 19,3 % загального обсягу витрат були спрямовані на виконання фундаментальних наукових досліджень. Майже половина обсягу витрат, спрямованих на виконання фундаментальних наукових досліджень, припадала на галузь природничих наук, майже чверть — технічних, 9,9 % — сільськогосподарських. На виконання прикладних наукових досліджень спрямовано 44,9 % витрат галузі технічних наук, 24,5 % — природничих, 11,1 % — сільськогосподарських. Більша частина (86,2 %) витрат на виконання науково-технічних (експериментальних) розробок припадає на галузь технічних наук.

У аграрному секторі зосереджена основна частина видів діяльності, які за своєю суттю не є підприємницькими, тобто не спрямовані на отримання прибутку (передусім це пов'язано з використанням населенням ресурсів природного походження, вирощуванням продукції для власного споживання). Більшість видів діяльності прив'язана до одного з найважливіших ресурсів сільської місцевості — землі та сільськогосподарського виробництва, що ведеться на ній, яке у цьому разі виступає базовим. Зважаючи на обмеженість продуктивності землі як основного ресурсу, а також її просторового розподілу, існують об'єктивні обмеження масштабів діяльності. Зважаючи на специфіку використовуваних у сільській місцевості предметів праці (живі організми, сезонність розмноження — багато видів діяльності тут мають сезонний характер.

У сучасних умовах господарювання вітчизняних сільськогосподарських підприємств основними напрямками впровадження інновацій є: розробка біотехнологій для створення сільськогосподарської продукції з покращеними заданими властивостями, створення нових ґрунтозахисних технологій землеробства на основі мінімального чи нульового обробітку землі, застосування технологій енерго- та ресурсозбереження тощо.

До позитивних змін впровадження інновацій у виробництво сільськогосподарської продукції належать: підвищення урожайності культур;

підвищення рентабельності діяльності підприємства; підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції на внутрішньому та зовнішньому ринках; підвищення якості продукції та економія виробничих ресурсів; впровадження технологій енергозбереження та ресурсозбереження.

При цьому серед вагомих причин не здійснювати інновації є: низький попит на інновації на ринку, впроваджені раніше інновації, дуже низька конкуренція підприємства на ринку, відсутність хороших ідей або можливостей для інновацій. Також здійснювати інновації перешкоджають такі певні фактори: відсутність коштів у межах підприємства, кредитів або прямих інвестицій, кваліфікованих працівників у рамках підприємства, труднощі в отриманні державної допомоги або субсидій для інновацій, відсутність партнерів по співпраці, невизначений попит на інноваційні ідеї, занадто велика конкуренція на ринку.

Інноваційна діяльність підприємств нерозривно пов'язана з інвестиційною. Згідно з розрахунками, проведеними д-ром екон. наук Т. В. Калашніковою, загальні зміни обсягів виробництва сільськогосподарської продукції з 1 га на 83,5 % зумовлені відмінностями у рівні питомих інвестицій на одиницю площі, на 82,3 % — питомих інвестицій на 1 працівника. А коливання продуктивності праці на 89,1 % пов'язані з варіацією інвестицій на 1 га, на 87,9 % — варіацією інвестицій на 1 працівника. Так, зростання на 1 грн. інвестицій в основний капітал в розрахунку на 1 га угідь приводить до підвищення обсягів виробництва продукції на одиницю площі на 4,76 грн., на одного працівника — на 279 грн. Кожна гривня, додатково інвестована в основний капітал в розрахунку на 1 працівника, сприяє підвищенню

ефективності використання угідь на 12 коп., продуктивності праці — на 8 грн. [2].

З огляду на позитивний вплив інноваційно-інвестиційного забезпечення на показники діяльності аграрного сектору особливої ваги набувають питання визначення джерел його фінансування, що безпосередньо обумовлено дією ринкового механізму та заходами державного регулювання і підтримки галузі.

За офіційною статистикою, у 2016 р. 19,3 % загального обсягу витрат підприємств були спрямовані на виконання фундаментальних наукових досліджень, які на 91,7 % профінансовано за рахунок коштів бюджету. Частка витрат на виконання прикладних наукових досліджень становила 22,2 %, які на 49,5 % фінансувалися за рахунок коштів бюджету та 31,2 % — за рахунок коштів організацій підприємницького сектору. На виконання науково-технічних (експериментальних) розробок спрямовано 58,5 % загального обсягу витрат, які на 37,4 % профінансовані організаціями підприємницького сектору, 34,0 % — іноземними фірмами та 13,5 % — за рахунок власних коштів. Узагальнений розподіл джерел фінансування наукових та науково-технічних робіт наведено на рис. 1.

У вітчизняній агросфері, на відміну від держав із розвинутою економікою, слабкий фінансовий стан не дозволяє потужно використовувати кошти на інноваційні розробки, оскільки інноваційна діяльність не є різновидом підприємницької. Через це у вирішенні цієї проблеми головну турботу повинна взяти на себе держава, створивши спеціальні урядові комісії для розв'язання податкових проблем, пов'язаних з поширенням інноваційних знань та наукової інформації, створенням довідкових служб з інноваційних питань, підготовки фахового персоналу. Сьогодні державний інтерес до розвитку інноваційної діяльності в сільському

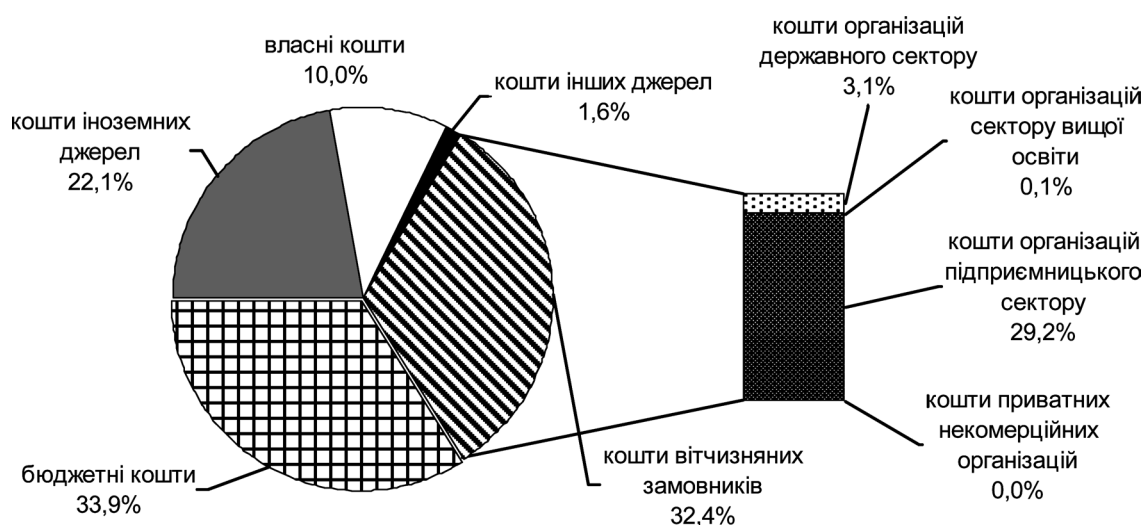

Рис. 1. Джерела фінансування внутрішніх витрат на виконання наукових та науково-технічних робіт, %

господарстві проявляється лише через нормативно-правове регулювання і мінімальні витрати, що визначає потребу в пошуку вільного капіталу для забезпечення інноваційного розвитку економіки в цілому та аграрної галузі у тому числі.

Державна підтримка інноваційного аграрного підприємництва може здійснюватися двома методами. До них належать пряме і непряме фінансування інноваційного розвитку аграрного підприємства.

Пряме фінансування державою інноваційної діяльності аграрних підприємств здійснюється адміністративно-організаційними і програмно-цільовими методами, зокрема в таких формах: субсидії, що являють собою безповоротну допомогу й виділяються учасникам інноваційної діяльності в критичні моменти становлення та розвитку; дотації — асигнування з бюджету на покриття збитків від інноваційної діяльності основних учасників, а також на розвиток інноваційної інфраструктури; пряме інвестування — довгострокові вкладення державних коштів у створення науково-технічного напрацювання, виконання досліджень і розробок конкурентоспроможних виробництв і технологій; фінансовий лізинг — зводиться до покриття частини витрат, що мають підприємства через придбання нових і заміни старих машин та устаткування; кредитування інноваційної діяльності, основними факторами якого виступають прямі пільгові позики, гарантовані позики та компенсаційні угоди.

Методи непрямого державного фінансування інноваційного аграрного підприємництва полягають у створенні пільгових умов для здійснення інноваційної діяльності та її стимулювання. Вона полягає в наданні коштів виконавцям досліджень і розробок, що зводиться до надання послуг пільгового податкового й амортизаційного регулювання аграрних підприємств, що займаються інноваційною діяльністю, а також створення інфраструктури інноваційної діяльності та надання інноваторам державних послуг.

Аналітики також акцентують увагу на чинниках низької інноваційної активності вітчизняних підприємств, таких як: деформація конкурентного середовища через значний рівень тінізації економіки; висока інфляція, коливання курсу, високі процентні ставки не створюють сприятливого інвестиційного клімату для науково-дослідних розробок; відсутність рівних умов конкуренції на більшості ринків; наявні інструменти підтримки інновацій (інвестиційні фонди, технопарки, бізнес-інкубатори, центри трансферу технологій тощо) обмежені у фінансових можливостях та не мають кваліфікованих менеджерів; необґрунтованість рівня адміністративних послуг та складність дозвільних процедур; спотворені механізми

розподілу і контролю та створення додаткових бар'єрів входження; для банків більш привабливим є кредитування інших видів підприємницької діяльності (торговельні операції, будівництво, операції з нерухомістю), відсутні стимули для підтримки науково-дослідних розробок.

Загрозою для вітчизняних підприємств є не лише низька конкурентоспроможність продукції, але й імовірність так званого «системного відриву» від провідних країн через низьку здатність економіки до інновацій, зростання несумісності технологій, а також структурну кризу та інституціональну несумісність.

Висновки. Таким чином, інвестиційне забезпечення підприємств аграрної сфери має бути системою, яка повинна сприяти динамічному соціально-економічному розвитку і підвищенню рівня конкурентоспроможності аграрної продукції й потребує врахування умов, які включають міжнародні, соціально-економічні, екологічні особливості функціонування аграрного сектору економіки. Отже, досягнення цілей масштабної модернізації національного виробництва, впровадження енергозбереження, зростання продуктивності праці, зміцнення конкурентних позицій вітчизняного виробника можливе на основі широкого застосування інвестиційно-інноваційної моделі розвитку.

Пріоритетність конкурентоспроможного розвитку сільських територій та аграрних підприємств у країнах Європейського Союзу відображає той факт, що щорічно з бюджету виділяється більше 30 млрд. євро, або понад 50 %, на структурні економічні перетворення. У Швейцарії частка субсидій для аграрних виробників знаходиться на рівні 82 %. Для порівняння: частка субсидіювання із ВВП у країнах ЄС становить 4,1 %, а в Україні цей показник знаходиться на рівні 0,23 %. При цьому 10,43 % у структурі ВВП України — сільське господарство. За цим показником наша країна посідає третє місце в Європі. Проте деякі регіони країни характеризуються низьким рівнем валового регіонального продукту, що знаходиться на рівні 1,39 % і нижче. Цей факт свідчить про необхідність розробки моделі конкурентоспроможного розвитку аграрних підприємств галузі.

Україна посідає 69-е місце за індексом конкурентоспроможного зростання (Growth Competitiveness Index), 83-тє місце з 99 країн — за індексом технологічного розвитку рівня (Technology Index), 52-е місце зі 134 — у сфері формування факторів інноваційного розвитку і 65-е — за оснащеністю сучасними технологіями. Аналіз чинників рейтингу України за індексом глобальної конкурентоспроможності засвідчив падіння їх значень, що зумовлено втратою традиційних конкурентних переваг і, як наслідок, відсутністю сприятливих

передумов конкуренції для вітчизняних підприємств. Високі місця у світових рейтингах конкурентоспроможності займають лише ті країни, видатні здобутки яких зумовлені залученням саме інноваційного чинника: Фінляндія, Велика Британія, Нідерланди, Сінгапур, Японія, США, Південна Корея, Ірландія.

Нині на забезпеченість конкурентоспроможності вітчизняних підприємств впливає низка гальмівних чинників, серед яких: недостатність фінансових ресурсів та інформації щодо впровадження нових технологій; низький рівень попиту на інноваційну продукцію; небажання і слабка сприйнятливність підприємств до впровадження інновацій; низький рівень інноваційного потенціалу підприємств; нестача кваліфікованого персоналу; труднощі кластеризації, кооперації та інтеграції з іншими підприємствами; нерозвиненість інституту державно-приватного партнерства тощо.

Посилення стратегічного значення аграрного сектору в національній економіці сприяє підвищенню його інвестиційної привабливості, про що свідчить позитивна динаміка нарощування показників інвестиційного забезпечення. Забезпечення конкурентоспроможності підприємства на засадах інноваційності має бути зорієнтоване на цілеспрямований пошук і реалізацію ринкових можливостей, які відкривають перед підприємством нові горизонти. Актуальним є інтенсивне впровадження інновацій у сільське господарство, що сприятиме зростанню продуктивності праці, економії матеріальних, трудових та фінансових ресурсів, зростанню обсягів виробництва.

Література

1. Методологічні положення, схвалені на засіданні Комісії з питань удосконалення методології та звітної документа-

ції Державної служби статистики України (протокол № 12 від 19 жовтня 2012 р.) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.lv.ukrstat.gov.ua/ukr/themes/08/metod_3.pdf.

2. Калашнікова Т. В. Інвестиційне забезпечення розвитку аграрного сектору України: стан та перспективи / Калашнікова Т. В., Калашніков А. О. // Глобальні та національні проблеми економіки. — 2016. — № 14. — С. 171–175.

3. Затонацька Т. Світові тенденції формування напрямів державної інвестиційної політики: практика реалізації в Україні / Т. Затонацька // Економічний часопис-XXI. — 2016. — № 156 (1–2). — С. 26–30.

4. Грановська В. Г. Модель забезпечення конкурентоспроможного розвитку аграрних підприємств / В. Г. Грановська // Глобальні та національні проблеми економіки — 2016. — № 14. — С. 331–335.

5. Спільна аграрна політика Європейського Союзу: можливості та виклики для України : аналітична доповідь. — К. : Національний інститут стратегічних досліджень, 2011.

References

1. State Statistics Service of Ukraine (2012). *Metodolohichni polozhennia skhvaleni na zasidanni Komisii z pytan' udoskonalennia metodolohii ta zvitnoi dokumentatsii Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy* [Methodological provisions approved at the meeting of the Commission on the improvement of the methodology and reporting documentation of the State Statistics Service of Ukraine]. Retrieved from http://www.lv.ukrstat.gov.ua/ukr/themes/08/metod_3.pdf [in Ukr.].

2. Kalashnikova, T. V. (2016). *Investsiine zabezpechennia rozvytku ahrarnoho sektoru Ukrainy: stan ta perspektyvy* [Investment provision of the agrarian sector development in Ukraine: state and prospects]. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky*, 14, 171–175 [in Ukr.].

3. Zatonatska, T. (2016). *Svitovi tendentsii formuvannia napriamiv derzhavnoi investytsiinoi polityky: praktyka realizatsii v Ukraini* [World trends of formation of the directions of the state investment policy: practice of realization in Ukraine], *Ekonomichnyj chasopys-XXI*, 156 (1–2), 6–30 [in Ukr.].

4. Hranovs'ka, V. H. (2016). *Model zabezpechennia konkurentospromozhnoho rozvytku ahrarnykh pidpriemstv* [Model for ensuring the competitive development of agrarian enterprises]. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky*, 4, 331–335 [in Ukr.].

5. National Institute for Strategic Studies (2011). *Spilna ahrarna polityka Yevropeiskoho Soiuzu: mozhyvosti ta vyklyky dlia Ukrainy* [The Common Agricultural Policy of the European Union: Opportunities and Challenges for Ukraine]. Kyiv, Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen [in Ukr.].